
KORA ÚJKOR

A kamiszárdok háborúja és felkelése

A XVII–XVIII. század fordulóját többen a vég kezdetének tekintették, hiszen állandó háborúskodások, lázadások és ezekhez kapcsolódó éhínségek nehezítették meg a korabeli emberek életét. Ilyen kilengésnek tekinthetjük a hegyaljai felkelést (1697) és a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) eseménysorozatát a Magyar Királyság területén; a spanyol területeken zajló Bourbon-ellenes megmozdulásokat 1704-ben és a francia camisardok megmozdulásait az 1700-as évek elején. Az utóbbi konfliktus részletes elemzését újabban *Gregory Monahan* vállalta magára, amelynek során számos nehézséggel kellett szembenéznie.

A könyv első négy fejezete bevezetőként szolgál a XVII. századi francia viszonyok megismerésére, illetve Cévennes vidékének vallási és közigazgatási helyzetére. Ahogy a szerző már az előszavában jelzi, a téma vizsgálatát nagyban korlátozza a résztvevők különböző szemlélete és álláspontja, így a protestáns és katolikus lakosság teljesen más múltat rajzol meg, mint például a kormányzat, amelynek forrásait Monahan nagy arányban használja fel munkájához. Du Chalia abbé meggyilkolása (1702) után – amit a szerző szinte egy színházi előadás tetőpontjaként mutat be – indulhatunk el a camisard mozgalom kronologikus megismeréséhez, további kilenc fejezeten keresztül. A kiadvány megértését számos ábra és táblázat segíti, így például a főként katolikus lakosok által bevallott kártételek jegyzéke, ami talán segítheti a korszakban hasonló magyar pusztításokhoz való összehasonlítást is. Szintén segítő céllal található a kötet végén egy huszonnégy oldalas bibliográfiát, illetve egy kiterjedt név- és tárgymutatót.

A téma első és szinte legfontosabb kérdése maga a háborúskodást ki-robbantó csoport elnevezése, amiben már a korabeli résztvevők sem tudtak megegyezni egymással: míg a cévennes-i „protestánsok” megmozdulását sokan csak katonai problémának tartották, vagy az ördög megtestesülésének; addig maguk a camisardok a katolikus egyházat és a királyukat sakkban tartó gonosz minisztereket látták legfőbb ellenségüknek; a királyi udvar pedig mint a nagyobb célt (az éppen zajló spanyol örökösödési háborút)

zavaró tényezőként figyelte az olykor nagyon is tragikus és véres eseményeket.

Monahan véleménye szerint szükséges, hogy különböző résztvevők szemüvegén keresztül vizsgálja az események szakításig való elfajulását, aminek alapja a nantes-i ediktum visszavonása (1685) volt. Magán a Cévennes vidékén legtöbbször békés viszonyok uralkodtak, azonban a francia vallásháborúk időszakában (1562–1598) többször is előfordult, hogy a lakosság fegyverrel is hajlandó volt védelmezni protestáns hitét. A hívek száma e területen viszonylag magas volt, köszönhetően annak, hogy ők már a nép nyelvén, tehát franciául tartották prédikációikat, közelebb hozva a vallást a mindennapi emberhez.

A XVII. századi háborúk tapasztalatai azonban bizonyították, hogy a valóságilag megosztott birodalom nem lehet képes hatékonyan felvenni a harcot a külső ellenfelekkel szemben, ezért az 1661-től „egyedül” kormányzó XIV. Lajos megkezdte a protestánsok különleges státusának visszaszorítását. Az 1685-ben kiadott fontainebleau-i ediktummal a protestáns lelkészeket kiutasították az országból, akik ezután többnyire a környező szomszédos országokba (elsősorban az Egyesült Tartományokba, illetve Svájcba) menekültek és ott a rendszer ellenfeleivé váltak. Ezzel együtt a helyi protestáns lakosságot megfosztották az intézményes vallásuk vezetőitől. A gazdátlan nyájak élére önjelölt próféták és szónokok léptek, akik helyzetüket válságosnak ítélték, de az Úr által kijelölt útként magyarázták a híveknek. A szabad ég alatt tartott titkos szertartásaik azonban inkább félelmet keltettek a helyi katolikusokban (amely a többségi vallás volt), ami miatt az udvar kénytelen volt beleavatkozni az ügyekbe.

A monográfia főszereplőjeként ekkor jelenik meg Nicholas de Lamignon de Basville intendáns, aki a nantes-i Visszavonás végrehajtásától (1685) egészen a camisardok leveréséig (1710) helyben maradt és segítette az udvar győzelmét. A kezdetben spontán és békés protestánsokat inkább kormányzati eszközök (katonai milíciák, informátorhálózat, esetekben azonban száműzetés) alkalmazásával meg tudta fékezni, azonban nagyban növelte az el nem fogott protestánsok félelemérzetét. A bujkáló gyülekezetek és az őket üldöző helyi katonaság között egyre többször került sor összecsapásra, mígnem 1702. július 24-én a feldühödött tömeg meg nem ölte du Chalia abbét, a helyi egyház prominens képviselőjét, útjára indítva a három éves terrorhullámot.

A lázadók még saját elnevezésükről sem tudtak biztosan megegyezni. Jean Cavalier állítása szerint az éjszakai támadások során viselt fehér felső ingről kapták nevüket, magukat azonban inkább testvérnek nevezték.

Monahan megjegyzi, hogy a korszakkal foglalkozó szakirodalom is őket tartja a modern Európa első gerilláinak, hiszen a protestáns camisardok kis csapatokban (olykor a katolikus milícia uniformisába öltözve) legtöbbször éjszakai támadásokkal zaklatták a katolikus lakosságot. Ezek során főként templomokat gyújtottak fel és a katolikus egyház képviselőinek családtagjait ejtették foglyul. Így a külföldi hatalmak is egyfajta irreguláris harcmódot képviselők alakulataiként tekintettek rájuk. Bár többször tettek ígéretet különböző önjelölt ügynökökön keresztül a felkelők segítésére, azonban ez a két fél különböző céljai miatt sosem realizálódott. Ugyanilyen okok miatt kerülhetett sor II. Rákóczi Ferenc francia pátensének kiadására, amiben a francia camisardok magyar földre való szállítása mellett érvelt. Valójában a külső szemlélők nem, vagy csak minimális információval rendelkeztek a lázadásról, hiszen az – egy rövid periódustól eltérően – mindig is helyi (francia) szinten maradt, és kezdetben nem is kívánt nagyobb támogatókra szert tenni. Lényegében ez a küzdelem is beleillett a szokásosnak mondható lázadások körébe, kivéve a résztvevők – mind a királyi katonaság, a katolikus milíciák és a protestáns camisardok – által tanúsított féktelen brutális tettek sorozata, amit elkövettek egymással és hozzátartozóikkal szemben.

A felkelést több nagyobb részre osztja a szerző, így a tipikusan camisardnak értelmezett lázadásra 1702 és 1705 között került sor, aminek élén Jean Cavalier és Roland Laporte álltak, akik akcióikkal szinte az egész Cévennes régióját lángba borították. Előbbi magát egyenesen katonai parancsnoknak és az Isten által kijelölt személynek tekintette, aki egyszerűen képtelen veszíteni a királyi csapatokkal szemben. A támadások alatt zsoldárokat zengő camisardok hadmozdulatai nagyban hasonlítanak a XVII. század közepén küzdő, Oliver Cromwell által vezetett Vasbordájúakhoz, annyi különbséggel, hogy utóbbiak inkább a lovas harcmódot preferálták, míg francia társaik inkább gyalogosan küzdöttek.

A véres polgárháborús állapot azonban csak 1704 közepén győzte meg a francia uralkodót arról, hogy komolyan vegye a fenyegetést, ami után az addig német területen küzdő de Villars tábornokot nevezte ki a Cévennes vidék katonai parancsnokának. Ő természetesen katonai feladatként tekintett a felkelésre, amit minél gyorsabban el kell nyomni, kerül, amibe kerül. Mellette léptek fel a különböző katolikus csoportok, akik a camisardok által használt módszerekkel – gyilkosságok, gyújtogatások, kivégzések – kívánták megfélemlíteni és visszaszorítani a „protestánsok” lázadását. Azonban a camisardokat ezek együttes fellépése sem tudta igazán megtörni, hanem tragikus módon egy protestáns nemes okozta végzetüket, ami részletes magyarázatra szorul.

A felkelők társadalmi összetételének vizsgálatát nagyban nehezíti, hogy szinte soha nem készítették egyidejű feljegyzést magukról, ezért inkább az utólag elkészített memoárokból próbálhatunk meg információkat nyerni, amit a szerző katolikus forrásokkal együtt elemez. Ezekből azonban látszik, hogy a protestáns lakosság közül inkább az alsóbb rétegek – iparosok, kézművesek és parasztok – látogatták a mezei gyűléseket, hittek a női prófétákban, illetve fogtak fegyvert hitük védelmében. Ugyanakkor feltűnő, hogy a nők szerepe rendkívül fontos volt mind a francia protestantizmus, mind pedig a camisardok mozgalma idején, hiszen ők voltak azok, akik továbbadták a különböző tanításokat, otthonaikból kis templomokat varázsoltak, mások pedig „prófétaként” szolgálták hitüket. Viszont a protestáns nemesség legnagyobb része nyíltan nem támogatta a lázadókat, bármennyire is szerette volna ezt bizonyítani Basville intendáns. Inkább kastélyaikba zárkózva várták a térség lecsillapodását, pusztán kereskedni mertek csak a felkelőkkel. Közülük lépett elő d’Aigaliers báró, aki úgy vélte, hogy XIV. Lajos jóindulatát nem a fegyverekkel, hanem a béke megőrzésével lehetne biztosítani, aki így talán helyreállítaná a protestánsok régi, 1598 és 1685 között fennálló helyzetét. Missziója során először felhatalmazást kért a helyi hatalom vezetőitől (Villars, Basville), majd beállva a camisardok csapatai közé, lassan rábeszélte Cavalier a feltétel nélküli fegyverletételre.

Jean Cavalier – akinek életéről legtöbbet saját memoárjából tudunk – 1702-ben lépett a camisardok sorába, ahol katonai győzelmei miatt hamar annak élére került. A hullámzó csatározásokban hősiesen védte hitét és emberei életét, ugyanakkor kegyetlenül elbánt ellenségeivel; katonai győzelmei (például Martignargues) azonban elbizakodottá tették, és úgy vélte, hogy emberei nem is vallásuk védelme, hanem saját karizmája miatt követték őt. Magát első embernek tartva megengedhette magának, hogy tárgyalásokat folytasson az amúgy rendkívül nagy létszámú és hadifőlényben lévő királyi hadsereg képviselőivel. Erre 1705 végén került sor Cavalier és La Lande katonai képviselő között, aminek eredményeként a békét kötött és fegyverüket feltétel nélkül (!) letevő lázadókat Calvissonba küldték kvártélyra, az önként idetérőket és családjaikat pedig kegyelemben részesítették. A lázadás első fázisának végén Rolandot is törbe csalták, akit szeretőjének meglátogatásakor ölték meg a helyi katonák. Ezzel mondhatni véget ért a klasszikus camisard lázadás, kivégzésekkel és megegyezésekkel, voltaképpen nyitva hagyva a helyi protestáns kérdést.

Azonban egyes angol és holland ügynökök úgy vélték, hogy a spanyol örökösödési háború egyik hadszíntereként ismét lehetne számítani a francia protestánsok lázadására, ezért 1709-ben megkezdték egy helyi szervezke-

dés kiépítését. Céljuk egy közös – protestáns és katolikus feleket egyaránt mozgósító – nagy lázadás megindítása volt, ami nagyban meggyengítené ellenfelüket a hadszíntereken és győzelmet adna számukra. Ez az egyszerre naiv és briliáns terv (aminek csak az „Isten Gyermekének Lázadása” nevet adták) végrehajtását a gyengén és figyelmetlenül őrzött, majd innen Genfbe elszökő Cavalierre és a helyben maradó és közben továbbra is „prófétaként” tevékenykedő Abraham Mazelre bízta volna. Utóbbit 1702-ben egyszer már elfogták a királyi csapatok, felajánlották neki az önkéntes emigrációt, ő azonban inkább helyben maradt és tovább folytatta vallási tevékenységét és híveinek kiszolgálását. Basville hálózata révén tudomást szerzett az újabb camisard szervezkedésről, így szinte azonnal katonákat küldött utánuk és Font-Réalnál sor került a lázadók utolsó csatájára, ami természetesen a felkelők vereségével zárult. Ezzel véget ért a camisardok közel egy évtizedes küzdelme, hogy visszaállítsák a protestánsok viszonylag zavartalan és szabad helyzetét Franciaországban.

Összességében a könyv rendkívül ékes bizonyíték arra, hogy mennyire nehéz egy olyan eseménysorozatot vizsgálni, amelyet a résztvevők kommunikációja alapján sem lehet pontosan megítélni. A szerző tanúbizonyságot tesz arról, hogy rendkívül jól átlátja a különböző historiográfiai értelmezéseket (mind a katolikus szerzők írásait, mind a protestáns szerzők munkáit), és a francia kormányzat primer forrásait egyaránt. Írása azért is példaértékű, mert úgy tud beszélni egy túlzott érzelmeiktől és kölcsönös vádaktól teljesen áthatott eseménysorozatról, hogy nem sérti meg egyik fél álláspontját se, illetve, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a sokat támadott francia helyi kormányzat (élén Basville intendánssal) igenis jól tette a dolgát, már ami a rend fenntartását illeti. Ugyanekkor emberközelbe hozza a helyi katolikusok által idegennek tartott – a szerző szavaival élve „*nem erről a bolygóról származó*” – protestánsok érvelését is, amivel régi szabadságjogaikat kívánták helyreállítani. Mert nem mondhatjuk, hogy csak a camisardok voltak felelősek a helyzet ilyen irányú eszkalálódásáért, ugyanakkor nem vádolhatjuk a helyi igazgatási szerv képviselőit sem indokolatlan brutalitással és terrorral. Egyszerűen az államérdek felülírta egy olyan kisebbség életét, akik saját vallásukban hittek, azonban szabadságukkal már nem fértek bele az abszolút állam képébe. Ennek ellenére, csatlakozva a szerzőhöz, nem mondhatjuk sikeresnek a felkelőket sem, hiszen nem tudták közvetlen céljaikat elérni, illetve az általuk okozott anyagi pusztítások legalább egy évtizedig emlékeztették a helyieket a camisardok brutalitására.

Monahan könyvét azoknak ajánlom, akik egy olyan eseményt szeretnének megismerni, amit a kortársak is csak zavaros, erőszakos és brutá-

lis eseménynek írtak le. A szerző együtt veszi vizsgálat alá a három oldal – camisardok, katolikus népesség, kormányzat – forrásait, és azok után írja le az események ilyen irányú alakulását. Az Európa egyik első gerillacsapatait adó lázadók híresek és hírhedtek lettek, megnőtt a kereslet irántuk a protestáns hatalmak (Nagy-Britannia, Hollandia) és II. Rákóczi Ferenc részéről egyaránt. Utóbbi miatt pedig a magyar történelem iránt érdeklődők is megismerhetnek egy olyan európai eseményt, ami bizonyos szempontból rokonítható akár a Rákóczi-szabadságharccal, olyan téren, mint például a katonai taktika alkalmazása vagy romantikus érzések táplálása (például a magyar függetlenséget képviselő „nyalka” kurucok és a második világháború partizánjai között jellemző camisard-tisztelet).

W. Gregory Monahan: *Let God Arise. The War and Rebellion of the Camisards* (A kamiszárdok háborúja és felkelése). Oxford University Press, 2014.

Kiss Márton